

Gamla låtar som nya visor

I varje bygd finns en traditionell repertoar av gamla visor och sånger. Den som söker i denna frapperas måhända av det förhållandet att ytterst få finns skrivna på bygdens språk. Är inte dialekten ett sångbart språk? Varför skrev inte bygdens sångare sina visor på Sollerösmål? Att dialekten enbart är ett talspråk är nog inte hela sanningen. Det talade ordet kan skrivas förhållandevis strikt efter det uttalade ordet. Det kan givetvis ha varit så att de visor som trycktes och fördes in i socknen bevarades, och de sånger som fanns här efter muntlig tradition blev aldrig tryckta och föll i glömska.

På Sollerön är kanske Rull Anders Jönssons ”Je lådigsväjs” den mest kända visan. Den har tonsatts av både Folke Tideström och Karl Gustaf Färje och finns i den senares fyrstämmiga sättning på hembygdskörens repertoar. Vårvisan är dock en relativt sen dikt som ursprungligen var avsedd att läsas men som sedermera tonsattes. Den mera riksbekanta ”Visa från Utanmyra” saknar dock dialektal text och har tydligen sedan 1700-talet sjungits till Olof von Dahlins ord. Om det funnits någon ursprunglig text från bygden till grund för von Dahlins dikt är obekant. Tydligen sjöngs förr mest psalmer, koraler och andra religiösa sånger. Lilly Sterner-Johnson har i tidigare nummer av Sool-Öen beskrivit vad de gamla sjöng och presenterat flera sådana sånger och psalmer.

En av de äldsta kända melodierna är den uråldriga ”Långdans från Sollerön”. Den saknade text men denna långdans fanns långt före det att pardanserna gjorde sitt intåg på dansgolven. Den nynnades av de dansande. Även andra danser tråddes till nynnande eller trallande. Efter det att

pardanserna började bli vanliga fanns det sångkunniga som sjöng och trallade melodierna. Vanligen användes inte ord utan en eller flera trallare framförde låtarna till taktfast stampande när spelmän saknades. I tider av religiösa väckelser ansågs dansen syndig och många fioler slogs i bitar. Även andra musikinstrument förstördes och på många bröllop och fester kunde det därför saknas spelmän. Krångan-Mas (som dömdes till mångårigt fängelsestraff för dråpet på Svartn) var en sådan sångare och fick under fängelsetiden sin repertoar betydligt utökad. Även hans sångtexter tycks dock enbart ha varit på svenska språket.

Senare spreds de s.k skillingtrycken ut bland svenska folket och fick stor popularitet. Det var enkla och sångbara visor med ofta sentimentalt eller dramatiskt berättande innehåll. På dialekten fanns fortfarande enbart ett fåtal visor av vaggvissekaraktär, ofta mollstämda som t.ex ”Ru ru Mångsjo” och ”Buttjen stod i brunnim”. Vallkullorna improviserade nog också sina vallvisor och locklåtar i skogen men de upptecknades aldrig eller sällan och finns dessvärre inte bevarade annat än undantagsvis. Inte heller grannsocknarna kan visa upp något rikhaltigare sortiment av visor även

om t.ex Anders Otter i Mora tecknat upp en del polskdängor och friarvisor som "Knagg Britas vallåt" m.fl.

Sollerödialekten är väl värd att bevara, såväl i upptecknade berättelser som i dikter och visor. Melodier kan spelas av spelmän men låten kan bättre dokumenteras om en sångbar text finns till den.

Den tidigare nämnda långdansen från Sollerön har varit omskriven i Sool-Öen och då utan text. För några år sedan och i samband med Siljansfors bruks jubileum, skrev Jörgen Lidberg i Mora en körsättning på långdansen — fortfarande utan ord. Sollerökören tog upp den och i samband därmed sattes en text på sollerömål och med anknytning till dansen.

Kum sum vir ta i ring
kum sum vir ta å dans ikring
spark jedör skåntji åjt
sä odro, ta jänn kåjt

Kum ta i armen männ
so tar I under armen dänn
dans yvir båkk å svard
dans runt varända gard

Upp-yvir
nid-yvir
långdans min keling å kall
dans minn bå spyl å trall
Bårt-yvir
väst-yvir
dansum vir däst svättn rinn
åller kunn vårå minn

Kum sum vir ta i ring
kum sum vir ta å dans ikring
snart e ä örtjänndag
dans mäss vir em'm i lag.

Efter spelmannen Kals Anders i Bodarna, eller "Kalsgubben" som han i dagligt tal kallades, har upptecknats en polska som sedan under lång tid funnits på salleröspelmännens repertoar. Johan Svensson lärde den av Kalsgubben och har fört den vidare, bl a till Solleröflickorna som han varit ledare för. Polskan finns också på den körskiva som Sollerökören gav ut till sitt 70-årsjubileum. Den kallas "Soldpolsko" och spelas där av flickorna.

I Leksand finns dock nästan exakt samma polska och spelas där som en låt efter spelmannen Anders Tull. Där finns också en text som anspelar på spelmän och fest. Det är således tveksamt om det är någon genuin salleröpolska utan är ett exempel på en låt som spelmän i olika socknar lärt av varandra. Den skiftar mellan dur och moll och till polskan har satts en soldmålstext. Låten sjungs med sångtext till första- och mellanverserna spelas andra- och mellanverserna spelas.

9. POLSKA. EFTER KALS ANDERS SPELAD AV HÅLL NILS.

UPPT. AV K. E. F.

Int så e I blakk, å int så e I räjk
I vet int nån ana så e ryktit läjk
men kullor a-I jämt i tånkum

Int så a I sukkor, int så a I sko
men skolosn böver int I ålder go
nug bi å nå råd fö skånkum

Int så a I tjyner, int så a I äst
minn fion i andum då e läjvå bäst
nug bi å nå råd fö lindum

Flåsk å gröt a fadä, tjynnstjyr duv a moon
men såjlä räkk int til tä mol å jätå son
nug bi å nå råd fö ungum

I Karl Erik Forslunds bokverk "Med Dalälven från källorna till havet" finns från Sollerön omnämnd en polska: "Sudum Åsn å stjäla rovor", också efter Kals Anders i Bodarna. Den enda textstrof som finns med är en fortsättning: ". . . . . så rovsättjen sprack mitt itu". Om det tidigare funnits en sångtext är inte känt. Om så varit fallet har den fallit i glömska eftersom ytterligare text inte finns citerat av Forslund. Den är dock ett exempel på att texterna blandades med inslag av dialekt. Detta kan ha samband med samma förhållande som med låtarna, spelmän från olika socknar spelade samman och lärde texter men införde sedan egna ord när låtarna spelades hemmavid.

Denna polska har spelats av såväl Håll Nils Mattsson som Trapp Lars Karlsson i Gesunda. Trapp Lars har gjort en uppteckning och arrangemang av polskan och denna har legat till grund för den ny-skrivna texten på Sollerösmål. Den anspelar på friarfärderna från Åsen till Siljansnäs-fäbodarna. Natfria hade inte alltid framgång, varken i fråga om kullornas gunst eller förtäringen. De knyckta rovorna kunde bli den svältande friarens räddning och färdkost tillbaka till Åsen.

2. "SUD UM ÅSN Å STJÄLÄ ROVOR." POLSKA, EFTER KALS ANDERS UPPTECKNAD AV HÅLL NILS MATSSON.

SUDUM ÅSN Á STJÁLÁ ROVOR

I Ásim dar e ä sumárbestyr
 á kanstji ä bi ná släjkt äventyr
 smáslogan kvär
 int sturt besvär
 a logdaim bi ä frining

Refräng:

Sudum Åsn á stjälá rovor
 tom i kvidim á jätá skovor
 gnágá bartjen
 ná ber á martjen
 ungrán man bi áv frining

Logdan an kum á lidun man bi
 pöjker däm röstum, kämb til a si
 sudum däm fa
 däjnt kullor dra
 a kväldim dá bi ä frining

Refräng:

Sudum Åsn á stjälá rovor. . . .

I Lönnbjörkan, Näsbyn, kullor ä finns
 da e däm dälest, ä mjo i minns
 sliptn knöjta
 ä sutter köjta
 a kväldim dá bi ä frining

Refräng:

Sudum Åsn á stjälá rovor. . . .

Knack upá fönstrá, vänt um nán kum
 tramp nida svarðn, tro ur vir sum
 jän fám vir sto
 bäst e tä go
 a nátn ä b'int ná frining

Refräng:

Sudum Åsn á stjälá rovor. . . .

Vänd att a Ásim ungrán á sväng
 kelindji jälák, kalln an va vräng
 int såjl, int brö
 int tack á ajö
 näst kullum á vårt int frining

Refräng:

Sudum Åsn á stjälá rovor. . . .

Folkmusiken fick ett relativt sent tillskott när dragspelet gjorde sin entré i stugorna. Till en början var instrumentet av enklast möjliga konstruktion och med begränsade möjligheter att tolka låtarnas skiftningar mellan dur och moll. Många ansåg det som en mindre önskvärd utveckling, både instrumentalt och musikaliskt sett. Men även det enkla ursprungliga dragspelet tillförde de folkliga danserna en taktfasthet som ofta utnyttjades när fiolspelare saknades.

En av de första på Sollerön som skaffade sig ett så kallat Magdeburgerspel var Bälter Jons i Häradsarvet. Han bodde vid vägskalet mellan Utanmyra och Bengtsarvet invid "Gatutjittan". Hans iver med dragspelet överträffade hans musikalitet men han lärde sig dock en schottis. Det berättas, att även om han inte kunde spela så värst mycket mer än denna schottis, så spelade han den gärna för danslysten ungdom till en hel natts dans. Han hanterade bälgen med en viss taktfasthet så att bälgkanternas skoningar slog emot varandra och ackompanjerade schottistakten med ett ljud som lät: "litt-latt, litt-latt". . ."

Sven Brothers i Ryssa har tecknat upp låten efter svärfadern Sol Karl i Gesunda som hört Bälter Jons spela den på danser. Jons sjöng aldrig till och låtens ursprung är inte känd.

Texten berättar om Bälter Jons spel under en sådan dansnatt i ett vägskaal eller loge på Sollerön kring sekelskiftet.

- Bälter Jons'as sjättis -

BÄLTER JONS'AS SJÄTTIS

Å Bälter Jons an tar fram sätt magdeburgerspyl
 nu su däm ta å dansa boti jätt vegåstjyl
 An fingerer upå knapper å pustn drar an åjt
 å ställer so min tungon, rätt framter i sänn tåjt
 Tri-ha-di-da tri-ha-di-da, tri-ha-di-da tri-ha-di-da
 å ställer so min tungon, rätt framter i sänn tåjt
 tri-ha-di-da tri-ha-di-da, tri-ha-di-da tri-ha-di-da
 an drar a smörkupper å tårker minn jänn klåjt

Å Jons an sit å spyles, ä tjiper å ä väjn
 då brännvinsup bi budin, då bi an rasnd fääjn
 Sä ryttjer an i pustn så spylä ryktit gnäll
 å runtumkring däm strukå, åv klakkjänni ä smäll
 Tri-ha-di-da.....
 Å runtumkring däm strukå, åv klakkjänni ä smäll
 tri-ha-di-da.....
 ”tjo” å ”höj” däm gala så upp rätter ä skväll

Å pöjker sputt åjt snuså å kullor ta ikring
 å par um par däm tritta å fårå runt i ring
 Bälter Jons an drar på, an spyles so jänn låt
 men låtn bi int färdån, an ålldå je el nåt
 Tri-ha-di-da.....
 men låtn bi int färdån, an ålldå je el nåt
 tri-ha-di-da.....
 Bälter Jons an spyles så stjorto o bi våt

Å Jons an stamper taktn, ä nästan bi je grop
 å fotjä runt um skukkas, ä bi jänn stur jänn op
 Å isn sjättistaktn, an åres åjt yvyr
 i elå sumårnåtn, ä ljøsner ost yvyr
 Tri-ha-di-da.....
 i elå sumårnåtn, ä ljøsner ost yvyr
 tri-ha-di-da.....
 då dåddjen byrå lägg si, vir draum em yvyr.

Många valser har sångbara melodier och det är förvånansvärt, att inte flera sådana haft texter på soldmål. Valsen kom relativt sent till dansgolven men spreds snabbt mellan spelmännen i socknarna. Gamängen och spelmannen Sven-Erik Swenn i Rättvik (även kallad "Bul-Jerk") älskar att använda sin dalska dialekt i sina texter. I en vals från Enviken efter Petters Erik har han skrivit om "Gamblen", en åldrande man som sitter och minns gångna fröjder. Den har även sjungits in på skiva av Evert Sandin.

Under ett av sina framträdanden på hembygdsgården på Sollerön gav Bul-Järk löfte om att hans visa kunde användas till soldmål. Dessutom har ytterligare en vers lagts till för att anspela på den gamles minnen från alla fyra årstiderna.

GAMBLLEN

Tänk då ä bi lådin, ja tänk ur ä då bi grönt
sjon bi so blank å lygn, tänk ur ä då bi stjönt
Immeln an få molntapper, soli o bi so et
björker få knupper å ållting e bäst I vet

Refräng:

Då vill I livå å köjt åjt å ras varenda nåt
dröm mi framyvur sumårn å go på frierstråt
Männ so kum I jug
att I e gånål å a fändj nug

Tänk då ä bi mismårn, ja tänk vändi fok ä bi
fion å låter å kullor dämm "ställ upp si"
Ä ryttjer då i benum å kvär gor int ä tä sto
dan båtå dansbanon roligest e ä mjo

Refr:

Då vill I livå.....

Tänk då ä bi begani, tänk ur ä då bi klårt
epli bi moiger å lattbli däm ä bi svårt
Lindjberi bi roder å orader ågg såm bäst
ölger bi lovliger å tröjni a färg såm mjäst

Refr:

Då vill I livå.....

Tänk då ä bi vittren, ja tänk ä e snjo vänn dag
skäjder å sparktjok å met utå sjom jätt tag
Täner däm bi kålder, i krågäm da bi ä vått
men jäldn värmer å kaffe ä smäker gått

Refr:

Då vill I livå.....

Helmer Nilsson